

The situation in historical studies and textbook publishing is the object of great attention of politicians, and accordingly it is forced to carry out certain political put-up jobs. Especially it concerns textbook publishing that is under control of the Ministry of Education and Science of each of countries which are first of all governmental, but not historical institutions doing certain orders related to content and concept of textbooks. The constant re-evaluations of official interpretation of one or another historical events under party line are also equally detrimental, and the main thing is the attempts to use such, often quasi-scientific, research in order to change external policy course. It is especially expressed by interpretation of Russian-Ukrainian relations as well as of so called episodes of "joint history" made just Presidents resign. So attempts of historians to reach a consensus and understanding often come to "science for the sake of science" and their results are evened with just another political movement.

Writing of joint history books or textbooks is a practical activity of the European Union. After all an incontrovertible fact still is that there are countries historically involved in war between each other, for instance France and German have a long tradition of conflicts, or German and Poland. Surely, if such a tradition of conflicts exists in the joint European space, reasons of disagreements are to be searched and calmly clarification why it happened in such a way is to be made. But it is to be about equality of partners in a similar process. Any way such joint things due to own nature should stay for discussion, both parties opinions are to be set forward without emphasizing that any of the parties possesses "greater truth". Joint textbooks should be a result of public discussion element through public. Since history is not simply the past but it is its study and understanding. Any way perception of history has always been taken through the national lens.

Now raising a generation of citizens of Ukraine and Russia who will understand the historical past of their populations and will respect legal rights of the Ukrainians (the Russians) to look at the history through the lens of their national interests and own mentality is a necessity, simultaneously they will understand that the Russians (the Ukrainians) have own understanding of history. Raising citizens should be made on the principles of tolerance and mutual understanding of the historical past. This approach corresponds not only to European, but also world practice. Mastery is that historians could set a dialogue and the pinnacle of this is writing of joint historical works.

Discussions in Moscow and Kyiv showed yet more one undeniable truth: history is not only science and academic discipline like all other sciences and academic disciplines. This is a method of conception of its population place in space and time. This is a construction site where patriotic feelings and civic properties of person are formed.

Key words: *Ukraine, Russia, history, textbooks, politics, intergovernmental ties.*

УДК 001:378.124:72(09)

Є.Ю. Пєлєвін

ВНЕСОК В. І. ТИМОФІЄНКА У ПІДГОТОВКУ КОЛЕКТИВНИХ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ПРОЄКТІВ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ, МИСТЕЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Окреслено внесок академіка В. І. Тимофієнка у підготовку вітчизняних енциклопедичних проєктів в сфері культури, мистецтва та архітектури періоду незалежності. Здійснюється структурний та тематичний огляд багатотомних видань «Мистецтво України», «Енциклопедія сучасної України», «Історія української

культури», «Історія українського мистецтва» «Історія української архітектури». Надається характеристика наукового доробку В. І. Тимофієнка як енциклопедиста та систематизатора архітектурно-містобудівної спадщини України та визначається на цій основі його роль у становленні нової історико-культурної парадигми в незалежній Україні.

Ключові слова: *В. І. Тимофієнко, енциклопедія, історія науки; історія архітектури і містобудування.*

Актуальним завданням сучасної української історії науки є вивчення та систематизація накопичених протягом століть здобутків вітчизняних науковців та об'єктивна оцінка їх ролі і значення у розвитку різноманітних галузей науки і техніки. Особливе місце у цьому ряду займають фахові спроби систематизації знань щодо архітектурної та містобудівної спадщини України. Знайомство зі станом вирішення цього завдання дозволяє стверджувати, що вагомий внесок у справу ліквідації істотних інформаційних прогалин у сфері історії вітчизняного архітектурного та містобудівного мистецтва було зроблено Володимиром Івановичем Тимофієнком (1941 – 2007) - академіком, доктором мистецтвознавства, професором, віце-президентом Української академії архітектури, Заслуженим діячем науки і техніки України, двічі лауреатом Державної премії України.

Не зважаючи на вагомий внесок В. І. Тимофієнка у становлення нової української науки періоду незалежності, його ім'я досі залишається на периферії фахового інтересу вітчизняних істориків науки. Слід зазначити, що на сьогодні той помітний науковий доробок, що залишив після себе В. І. Тимофієнко, перед усім, пригортає увагу спеціалістів у сфері архітектурної історії (В. Альошин, Р. Владимирська, С. Курбатов, В. Лисенко, Н. Мельник, В. Мироненко, Е. Моргун, Н. Сапак та ін.), або згадується у контексті краєзнавчих штудій переважно науково-популярного характеру (В. Бахнев, О. Губарь, Г. Калугін, В. Пілявський, Л. Розен, А. Станчев та ін.). Проте, враховуючи обсяги та зміст творчих напрацювань вченого, його науковий спадок потребує ретельного осмислення та систематизації у категоріях історії науки. Зокрема, окремого дослідження потребує внесок вченого у підготовку фундаментальних енциклопедичних проєктів у сфері культури, мистецтва та архітектури, які було реалізовано з набуттям незалежності.

Метою даної статті є окреслення та аналіз наукового доробку академіка В. І. Тимофієнка як енциклопедиста та систематизатора архітектурно-містобудівної спадщини України та визначення на цій основі його ролі у становленні нової історико-культурної парадигми в незалежній Україні.

Професійний шлях В. І. Тимофієнка визначається декількома напрямками – науково-педагогічним, науково-дослідним та науково-редакторським. Кожний з них знайшов відбиття у досягненнях вченого. Фахові здобутки В. І. Тимофієнка включають: 1) викладання у провідних навчальних закладах Москви, Воронежу, Одеси, Києва та підготовку висококваліфікованих кадрів вищої школи; 2) фундацію окремого наукового напрямку, пов'язаного з дослідженням архітектурної та містобудівної спадщини Одеси та Північного Причорномор'я України; 3) продуктивну діяльність по заснуванню та редагуванню фахових наукових видань «Архітектурна спадщина України», «Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини» та ін., що стали вагомим кроком на шляху оптимізації пам'яткоохоронної справи на теоретико-прикладному рівні у контексті євроінтеграційних прагнень України; 4) реалізацію низки колективних проєктів, що заклали підвалини енциклопедичного руху по формуванню теоретико-концептуальних засад нової історико-культурної парадигми у частині визначення специфічних національних рис української архітектурної і містобудівної

традиції та включення її у загальнонаціональний культурний контекст. Аналізу саме останнього сегменту наукової спадщини вченого и присвячена дана стаття.

Для національного самоусвідомлення надзвичайно важливими є фундаментальні академічні наукові праці енциклопедичного характеру, які носять підсумковий характер у висвітленні розвитку української архітектури. На долю покоління В. І. Тимофійенка окрім війни, голоду, несвободи, випало важливе завдання довести, що Україна є не культурною провінцією великих імперій без власного обличчя, а окремою країною з міцними національними традиціями. А для цього вона була повинна отримати власну історію своєї архітектури. Як зазначають фахівці, «досі ми мали тільки розділи в великодержавних історіях архітектури – польської чи російської. Власне архітектурне обличчя українського народу не було проявлене: Софія Київська, приміром, безапеляційно вважалася пам'яткою російської архітектури, а Кам'янець-Подільський замок – пам'яткою польської архітектури» [1, с. 9]. Отже, викликом часу стало створення нової історії української архітектури. І Володимир Іванович Тимофійенко виявився одним з перших, хто взяв на себе цю місію.

Подолання провінційності, консерватизму, «хуторянства» (вислів самого В. І. Тимофійенка [2, с. 39]) у професійній культурі аналізу, що були зумовлені тривалим відривом української історії архітектури радянської доби від всесвітнього загальнокультурного контексту, блискуче реалізоване В. І. Тимофійенком під час роботи над Північно-Причорноморським циклом наукових публікацій, дозволило вченому вийти на новий універсальний рівень наукової праці. Важливу та вагому частину його дослідної спадщини складають праці узагальнюючого характеру.

В цілому варто відмітити, що робота енциклопедистів має не тільки суто прикладне вузько-теоретичне значення, алей несе не аби яке ідеологічне навантаження. З особливістю це відчувається у періоди системних трансформацій. Зокрема для України питання створення комплексу новітніх вітчизняних енциклопедичних видань є особливо актуальним, оскільки пов'язане з утвердженням інтелектуальної незалежності української нації і держави, подоланням заідеологізованості і фрагментарності висвітлення багатьох важливих проблем, успадкованих від енциклопедичних праць попередніх епох; необхідністю розкриття всього діапазону проблематики історичного і культурного розвитку українського народу, етнічних меншин України, економічного, соціального, суспільно-політичного та науково-технічного поступу України; її історичних та культурних зв'язків з народами Європи й всього світу. Завданням енциклопедичного руху як такого має стати систематизація всієї суми знань про світ і суспільство, нагромаджених людством, та концептуальне осмислення місця і ролі України у світовій цивілізації. Для кожного народу підготовка подібних галузевих та універсальних енциклопедичних зводів є найважливішим свідченням високого інтелектуального і культурного потенціалу суспільства, здатності до самопрезентації в сучасному насиченому світовому інформаційному просторі, спроможності посісти належне місце в світовій культурній взаємодії.

Безумовно, місце та роль В. І. Тимофійенка у вітчизняному енциклопедичному русі потребує ретельного вивчення та фахової оцінки. Знайомство з його науковими доробками універсального характеру надають можливість розділи їх на особисті праці та колективні проекти.

До вітчизняного енциклопедичного руху у сфері історії мистецтва та архітектури, який був започаткований такими проектами часів СРСР, як «Нариси історії архітектури Української РСР» Інституту теорії та історії архітектури (1957), «Історія українського мистецтва» у 6 т.(1960-1970-і рр.) тощо В. І. Тимофійенко залучився на початку 1980-х рр. Перед усім, окремо слід відзначити його вагомий методологічний, редакторський та організаційний внесок у підготовку «Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР»

(більш детально про це див.: [3]). У кільватері даного проекту В. І. Тимофієнко виступає співавтором таких узагальнюючих праць, як «Архитектура Киева» (КиївНИИТИ, 1982) (розділ, присвячений періоду класицизму) [4, с. 30-34] та «Памятники истории и культуры Украинской ССР» (К.: Наук думка, 1987) [5]. Цей каталог – довідник містить найбільш повний перелік пам'яток історії та культури, від тих, що збереглися з часів Херсонесу до монументів радянської доби, які знаходилися на території УРСР і охоронялися державою.

Високим експертним рівнем та широтою географії відрізняються матеріали, підготовлені до каталогу В. І. Тимофієнком. Він готує анотації по архітектурним пам'яткам Києва, Білої Церкви, Дніпропетровська, Житомира, Кіровограда, Львова, Миколаєва, Ніжина, Полтави, Сум, Тернополя, Тульчина, Умані, Херсона, Хмельницька, Черкас, Чернівців тощо [5]. Інформація, викладена на сторінках каталогу, і по сьогодні є відправною для експертної праць у галузі пам'яткознавства та охорони культурної спадщини. Загалом видання «Памятники истории и культуры Украинской ССР» сформувало своєрідний науковий канон вітчизняної історії архітектури, прийнятий наприкінці ХХ століття і дещо скорегований у наступні десятиріччя.

Напрацьований протягом 1980-х рр. досвід виявився продуктивним і був застосований В. І. Тимофієнком під час роботи над ключовими енциклопедичними проектами періоду незалежності. Хронологічно його участь у формуванні енциклопедичних підвалин історико-культурної парадигми нової України може бути представлена такими розробками, як п'ятитомна енциклопедія «Мистецтво України» (1995 – 1999), багатотомна «Енциклопедія сучасної України» (2001 – 2014), «Історія української архітектури» (2003), «Історія української культури: В 5 т.» (2005 - 2011), «Історія українського мистецтва: У 5 т.» (2006 - 2011).

У 1995 р. побачив світ перший том (А-В) Енциклопедії «Мистецтво України» [6]. (Загалом видання тривало до 1999 р., коли вийшов друком останній п'ятий том). Як зазначають фахівці, «Енциклопедія українського мистецтва найперше повинна бути концентрованим викладом відомостей про мистецьку культуру українських земель у її внутрішньому розвитку, стати підсумком наукових досліджень над її історією. Укладачі взяли на себе непросте завдання. Тривалий час гамовані та вперто нищені, студії над мистецькою культурою України (не тільки давньою, а й новітньою) до останніх літ розвивалися у цілком своєрідній атмосфері, і через те їх актуальний стан та здобутки демонструють досить оригінальну картину. Найперше цілком перервано історичну дослідницьку традицію, яка зародилася з початком ХХ століття, та її природні зв'язки зі світовим науковим процесом. Готуючи енциклопедію, видавництво спиралося найперше на досвід власних видань як попередніх десятиліть, так і останніх років» [7, с.626]. В цілому, дане видання можна визначити як пілотний енциклопедичний проект у галузі культури часів незалежності.

Енциклопедія була розрахована як на фахівців, так і на широку читацьку аудиторію. На її сторінках висвітлюється історія української художньої культури від найдавніших часів до кінця ХХ ст. Вона містить теоретичні матеріали, статті про жанри і види творчості, митців та мистецькі колективи, установи і заклади, про окремі пам'ятки історії і культури. Перший том, у формуванні якого приймав участь В. І. Тимофієнко, налічує понад 2 тисячі статей і понад тисячу ілюстрацій. Авторству вченого належать 44 одноосібні статті та три статті у співавторстві. Їх тематика зосереджується навколо біографічних даних видатних зодчих України та стильових та жанрових особистостях вітчизняної архітектури та містобудування [6, с.11... 396].

У 2001 році Володимир Іванович приєднується до реалізації одного з найамбітніших енциклопедичних проектів України часів незалежності – «Енциклопедія сучасної України». Національна Енциклопедія такого рівня - це завжди візитка держави,

це сума знань про її історію, культуру, побут, економіку, політику, суспільство. За словами очільника Координаційного бюро Енциклопедії сучасної України НАН України Миколи Железняка, «Енциклопедія - це реєстр національних надбань і багатств країни, це свідчення її історичних піднесень і падінь, це та скарбниця, в яку нинішнє покоління кладе все неперехідне й значуще, все те, що хоче залишити своїм нащадкам» [8, с. 619].

Енциклопедія сучасної України (далі - ЕСУ) це багатотомне енциклопедичне видання (алфавітна енциклопедія) про Україну у всіх вимірах від початку ХХ століття до сьогодення. Енциклопедія подає цілісний образ новітньої України в подіях, інституціях, установах, родах діяльності, поняттях, персоналіях. Охоплює всі сфери життя в Україні: від політичного устрою та економіки до спорту і молодіжної субкультури. Вона відображає сучасні погляди на історичні події та постаті. Специфіка ЕСУ полягає в тому, що в ній переважає сучасний матеріал, особлива увага приділяється явищам, процесам, поняттям, що характеризують добу державної незалежності України. Завданням ЕСУ стали винахід та інтерпретація всього нового, що з'явилося в житті суспільства і включити його в картину реальної України в усіх аспектах, і перед усім на рівні всіх регіонів. Керуючись «принципом соборності» ЕСУ прагнула охопити усі українські землі та регіони, і «тим самим спричинитися до скріплення одноцілісності України» [9, с. 139].

Планувалося, що ЕСУ, як спільний проект Національної академії наук України та Наукового товариства ім. Шевченка, стане підґрунтям для створення багатотомної фундаментальної національної енциклопедії — Української Універсальної Енциклопедії. Передбачалося видання 25 томів ЕСУ (за абетковим принципом) обсягом 100 друкованих аркушів кожен том, понад 100 000 статей та близько 80 000 ілюстрацій.

В. І. Тимофієнко стояв у витоків цього проекту. Його напрацювання у галузі історії архітектури та містобудування були продуктивно використані під час роботи над першими семі томами ЕСУ, які включали гасла від літери «А» до «Г» — «Ді». Спираючись на власні наукові розробки, В. І. Тимофієнко підготував для енциклопедії біографічні довідки про видатних зодчих, інженерів та будівельників України ХХ ст. На жаль, 7-й том ЕСУ став останнім на творчому шляху Володимира Івановича. Він побачив світ вже після його смерті. Завдяки наполегливій праці вченого у складі авторського колективу «Енциклопедія сучасної України» через подання уточнених біографічних даних, в історичний та науковий обіг було введено значну кількість раніше замовчуваних чи з ідеологічних причин «забутих» видатних українців (див., приміром: [10]).

Високі стандарти наукової та експертної праці, продемонстровані В. І. Тимофієнком під час роботи над магістральним енциклопедичним проектом незалежної України, зробили його бажаним учасником багатьох колективних задумів цього періоду. На початку 2000-х рр. Володимир Іванович, як визнаний авторитет у галузі архітектурознавства, запрошується для написання авторського розділу п'ятитомної «Історії української культури».

Академічна «Історія української культури» у 5 томах, 9 книгах – це важливе фундаментальне і унікальне дослідження, в якому вперше в історії нашої держави системно викладається багатовікова історія української культури, її самобутність та зв'язки з іншими культурами, внесок української культури в світову культурну спадщину. Метою цього видання, що має загальнонаціональне значення, є сприяння реалізації державної культурно-інформаційної політики шляхом всебічного висвітлення всіх етапів вітчизняної історії культури, її подальшого дослідження, а також вивчення в системі Міністерства освіти України. Серед авторів проекту - весь перший ряд вітчизняної гуманітаристики: М. Жулінський (головний редактор), М. Брайчевський, С. Кримський, М. Попович, Д. Горбачов, С. Кульчицький, Н. Яковенко, Д. Степовик та ін.

Пригортає увагу вдала архітектоніка видання. У кожному окремому томі розглядається певний період, починаючи з первіснообщинного стану до наших часів. Матеріали в них викладені за загальною схемою, висвітлюється розвиток таких явищ, як наука, культура, мова, література, архітектура, ремесла, образотворче мистецтво, театр, екранна культура та ін. Робота над проектом розпочалася на стику 1990-2000-х рр. Перший том вийшов друком у 2001 р. у виданні «Наукова думка».

До цього наріжного проекту Володимир Іванович залучився під час підготовки 4-го тому, який побачив світ у 2005 р. Том було присвячено вітчизняній культурі XIX ст. На його сторінках розкриваються особливості розвитку національного мистецтва, науки і освіти України в XIX ст., створюється цілісний образ національної культури XIX ст., доби культурно-національного становлення в умовах позадержавності. Досягнення українського народу осмислюються на матеріалі традиційної культури, науки й освіти означеного періоду (1-а книга) та художньо-мистецьких надбань у галузях літератури, музики, театру, архітектури, образотворчого та декоративного мистецтва (2-а книга). Зокрема у 2-й книзі 4-й тому енциклопедії українська культура XIX сторіччя розглядається у контексті загальноєвропейського художнього розвитку як складова магістрального культурного процесу. Як провідному фахівцю у галузі історії архітектури XVIII – XIX ст. В. І. Тимофієнку було доручено підготувати для цього тому окрему главу «Архітектура і містобудівна культура» [11, с. 419-632].

Дослідницькі та ілюстративні матеріали 4 тому, щиро представлені й у архітектурному блоці, підготовленому В. І. Тимофієнком, переконливо засвідчують, що зусиллями української наукової та художньої еліти XIX ст. вдалося не лише зберегти, але й розвинути національні традиції, створити українські наукові і мистецькі школи, забезпечити активну участь в європейському мистецькому процесі.

Провідні енциклопедисти країни високо оцінили видання в цілому, особливо виділив його образотворчий та архітектурний блок. Як зазначає Ганна Скрипник, «ця багатотомна праця є першою вдалою спробою нового погляду на національну мистецьку спадщину як органічну складову культурної цілісності, яка творилася на наших землях, відображаючи спадкоємність поколінь як етнічно української, так і іншоетнічної людності, яку звела доля на благодатній землі України і яка, зрештою, явила світові сучасне політичне українство як самодостатню європейську націю» [12, с. 7]. Не останню роль у високому визнанні 5-томної «Історії української культури» зіграли й напрацювання В. І. Тимофієнка.

У середині 2000-х рр. В. І. Тимофієнко активно залучається до підготовки ще одного наріжного енциклопедичного проекту НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського - п'ятитомної «Історії українського мистецтва». (гол. ред. — академік Г. А. Скрипник). Це видання є вагомою складовою комплексного фундаментального проекту ІМФЕ, що передбачає опублікування багатотомних видань та енциклопедій з українського образотворчого мистецтва, музикознавства, театрознавства, етнології та фольклористики, який започатковано в інституті й успішно реалізується. Природно, що при розробленні концепції цих багатотомних видань було враховано досвід написання попередніх аналогічних праць, передусім шеститомної «Історії українського мистецтва», виданої за часів УРСР. Проте в нових виданнях не лише уточнено наукові інтерпретації, але й зроблено корекцію щодо мистецтвознавчої термінології і визначень та, що важливо, суттєво розширено фактографічну базу [12, с. 7].

«Історія українського мистецтва» - це наочний приклад наукової координації фахівців із Києва, Львова, Івано-Франківська, Харкова, Одеси та інших міст, які представляють провідні дослідні й навчальні центри, художні музеї, що сприяло як розширенню географії досліджень, так і залученню матеріалів музейних фондів, оприлюдненню невідомих досі художніх артефактів і введення їх до наукового обігу.

Важливо також, що «Історія українського мистецтва» - не є суто експертним виданням, що створене науковцями для науковців. Воно розраховано на мистецтвознавців, істориків, етнологів, краєзнавців та широке коло шанувальників української культури. Видання охоплює період розвитку мистецтва на теренах України з Давньокам'яного віку до кінця 20 сторіччя та містить дані про історію всіх видів і жанрів образотворчого мистецтва, архітектури — від палеоліту до сьогодення, розглянуто низку художніх явищ та персоналій.

Видання готовилося не системно. Окремі томи виходили не у хронологічному порядку. Тому творчий доробок В. І. Тимофієнка, як співавтора проекту, ми буде ми висвітлювати по мірі виходу томів у світ.

Володимир Іванович розпочав працювати над проектом у складі авторського колективу 4 тому «Історії українського мистецтва», який вийшов друком у 2006 р. Його розділи, присвячені мистецькій спадщині XIX ст., відрізняються глибоким філософським осмисленням та форматним осягненням періоду, коли українська національна культура виявила неабияку життєстійкість, витворивши за вкрай складних соціополітичних умов довершені мистецькі твори, «зуміла розвинути більшість сучасних видів мистецтв, а в багатьох із них створити класичні цінності і дати імена світової міри» [13, с. 57]. Том поділяється на 3 розділи: «Мистецтво першої половини 19 століття», «Мистецтво другої половини 19 століття» та «Народне мистецтво. Художні промисли». В. І. Тимофієнко підготував для перших двох розділів 4-го тому ґрунтовні та об'ємні огляди з архітектури: [14, с. 23 – 101; 15, с. 280 - 397]. Крім того, вченому, як досвідченому методологу, було доручено підготувати «Словник термінів» для 4-го тому [16, с. 720 - 746].

Наукову та методологічну роботу В. І. Тимофієнка високо оцінили колеги та провідні енциклопедисти країни. Під час підготовки наступного 5-го тому проекту, присвяченого мистецтву XX століття, йому знов було доручено підготувати термінологічну частину. Черговий авторський «Словник термінів» і сьогодні вважається хрестоматійним з цієї проблематики [17, с. 978 - 1012]. Працюючи над категоріальним апаратом 5-го тому В. І. Тимофієнко, будучи фахівцем з архітектури дореволюційного періоду, значно розширює поле своїх наукових розвідок. У 2006 р. він оприлюднює у «Нарисах з історії образотворчого мистецтва XX століття», які готувалися у кільватері роботи над томом, ґрунтовну теоретико-методологічну працю «Ретроспекції та новачії в архітектурі початку XX століття: Загальні положення» [18, с.62 - 121]. У тому ж році друкується його монографія по радянському періоду архітектурної історії Одеси [19]. Все це свідчить про універсальність наукового дарування вченого, широту його дослідних інтересів і ґрунтовну теоретико-методологічну підготовку.

Це підтверджує й робота В. І. Тимофієнка у складі редакційної колегії 3-го тому «Мистецтво другої половини XVI - XVIII століття», який вийшов друком вже після його смерті у 2011 р. У томі висвітлюються розвиток, жанрове й стильове розмаїття української архітектури, образотворчого та декоративного мистецтва козацько-гетьманської доби, що охоплює фактично три століття – XVI, XVII, XVIII. На високому експертному рівні висвітлюється специфіка національних варіантів європейських стилів ренесансу й бароко, які стали набуток більшої визначних пам'яток, розглянутих у цьому виданні. Як визнаний авторитет в сфері історії архітектури та містобудування доби класицизму В. І. Тимофієнко опрацьовує окремий підрозділ тому, присвячений архітектурі другій половини кінця XVIII ст. [20, с. 694 - 743].

Паралельно з роботою у в колективних універсальних академічних проектах, Володимир Іванович працює і у тематичних виданнях. У 2003 р. побачила світ одна з фундаментальних праць В. І. Тимофієнка, в якій поєдналися його організаторські здібності редактора й дослідницький талант. Мова йде про основоположну «Історію

української архітектури» [21] - програмну колективну працю з історії вітчизняної архітектури, яка й досі залишається базовим зразковим виданням з даної проблематики. Серед авторів видання варто відзначити таких авторитетних вчених у галузі теорії та історії архітектури, як Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, М. М. Дьомин, О. М. Голованюк, С. Б. Зіміна та ін.

Видання стало першою фундаментальною працею періоду незалежності, в якій ґрунтовно висвітлено багатомісячний розвиток української архітектури. Побудову матеріалу характеризує логічність, послідовність та системність. Книга містить 10 розділів, кожний з яких присвячено окремому періоду у розвитку архітектури – «від формування будівельної діяльності людини від найдавніших часів, становлення й розквіт архітектури Київської Русі, стильові, типологічні й конструктивні особливості монументального зодчества в наступні історичні епохи» [21, с. 5]. З цього приводу слід підкреслити, що без чіткого спрямування та координації роботи авторського колективу, покладених на головного редактора видання, обов'язки якого виконував В. І. Тимофійко, опрацювати та систематизувати такий величезний загал інформації було б вкрай непросто. Адже робота виконана із залученням численних архівних джерел та з урахуванням досліджень багатьох поколінь вітчизняних і зарубіжних науковців. І саме це дозволило не тільки засвідчити національні пріоритети в архітектурній спадщині, але й значно розширити коло видатних пам'яток, що належить народу України.

Як автор проекту і визнаний експерт з питань архітектури доби класицизму та дожовтневого періоду, В. І. Тимофійко особисто підготував два розділи енциклопедії. Це – «Архітектура останньої третини XVIII — першої третини XIX ст.» [21, с. 244 - 281] та «Архітектура середини та кінця XIX ст.» [21, с. 292 - 337].

На нашу думку, робота над «Історією української архітектури» стала для В. І. Тимофійка своєрідним підсумком попереднього дослідницького досвіду, який знайшов відображення у низці авторських праць довідкового характеру, як-то «Енциклопедія архітектурної спадщини України» (1995) [22], біографічний довідник «Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть» (1999) [23] тощо.

Отже, аналіз внеску В. І. Тимофійка у підготовку енциклопедичного підґрунтя нової історико-культурної парадигми незалежної України дозволяє відзначити, що його змістовна авторська участь у таких колективних проектах, як п'ятитомна енциклопедія «Мистецтво України» (т. 1; 1995), багатотомна «Енциклопедія сучасної України» (тт. 1 – 7; 2001 - 2006), «Історія української архітектури» (2003), «Історія української культури»: В 5 т. (т. 4, кн. 2, 2005), «Історія українського мистецтва»: У 5 т. (тт. 3-5; 2006 - 2011), є свідченням визнання його авторитету як дослідника, методолога і експерта у галузі історії архітектури та містобудування.

Наприкінці огляду фундаментальних узагальнюючих праць енциклопедичного характеру з історії національної культурної спадщини в цілому та розвитку української архітектури та містобудування зокрема, зазначимо, що усі ці доробки В. І. Тимофійка не тільки збагатили скарбницю фахової експертної літератури, розрахованої на вузьке коло рафінованих спеціалістів. Майстерне володіння словом, особливий авторський стиль подання найскладнішого матеріалу, його ґрунтовне ілюстративне супроводження та багатий репродукційний матеріал, - все це перетворює наукові праці В. І. Тимофійка на дієвий інструмент популяризації історико-архітектурних знань серед широкого загалу читачів, підвищенню культурного рівня українського народу, і, перед усім, молоді, самоусвідомленню українства через визначення гідного місця української культурної традиції у всесвітньому культурному просторі. Все це засвідчує вагому роль В. І. Тимофійка як енциклопедиста та систематизатора архітектурно-містобудівної спадщини України у становленні нової історико-культурної парадигми незалежної Української держави.

Список використаної літератури

1. Верменич Я. В. Простір у науці і Людина у науковому просторі : до 100-річчя академіка НАН України П. Т. Тронька / Я. В. Верменич; відп. ред. В. А. Смолій. – Київ : Інститут історії України, 2015. – 76 с. ; Vermenych Ya. V. Prostir u nauksi i Liudyna u naukovomu prostori : do 100-richchia akademika NAN Ukrainy P. T. Tronka / Ya. V. Vermenych; vidp. red. V. A. Smolii. – Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 2015. – 76 s.
2. Історико-містобудівні дослідження Одеси / В. І. Тимофієнко, В. В. Вечерський, О. М. Сердюк, Т. А. Бобровський. – Київ : Фенікс, 2008. – 156 с. ; Istoryko-mistobudivni doslidzhennia Odesy / V. I. Tymofiienko, V. V. Vecherskyi, O. M. Serdiuk, T. A. Bobrovskyi. – Kyiv : Feniks, 2008. – 156 s.
3. Пелевін Є. Ю. Участь Володимира Тимофієнка у підготовці енциклопедичного проекту «Звід пам'яток історії та культури України» / Є. Ю. Пелевін // Гуржіївські історичні читання. - 2014–2015. – Вип. 8–9. – С. 37–39 ; Pielievin Ye. Yu. Uchast Volodymyra Tymofiienka u pidhotovtsi entsyklopedychnoho proektu «Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy» / Ye. Yu. Pielievin // Hurzhiiivski istorychni chytannia. - 2014–2015. – Vyp. 8–9. – S. 37–39
4. Тимофеєнко В. І. Архитектура Киева в конце XVIII – первой половине XIX века / В. І. Тимофеєнко // Архитектура Киева. – Київ, 1982. – С. 30–34 ; Tymofeenko V. Y. Arkhytektura Kyeva v kontse XVIII – pervoi polovyny XIX veka / V. Y. Tymofeenko // Arkhytektura Kyeva. – Kyiv, 1982. – S. 30–34
5. Памятники истории и культуры Украинской ССР : каталог–справочник / редкол. : П. Т. Тронько (гл. ред.) и др. – Київ : Наукова думка, 1987. – 736 с. ; Pamyatniki istorii i kultury Ukrainsoy SSR : katalog–spravochnik / redkol. : P. T. Tronko (gl. red.) i dr. : – Kiiv : Naukova dumka, 1987. – 736 s.
6. Мистецтво України : енциклопедія у 5-ти т. / редкол. : А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – Київ : Вид. УЕ ім. М. Бажана, 1995. – Т. 1 : А–В. - 400 с. ; Mystetstvo Ukrainy : entsyklopediia u 5-ty t./ redkol. : A. V. Kudrytskyi (vidp. red.) ta in. – Kyiv : Vyd. UE im. M. Bazhana, 1995. – T. 1 : A–V. - 400 s.
7. Батихан О. Мистецтво України : енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1995. – Т. 1: А–В. – 400 с.; іл. / О. Бахитан // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Том ССXXXVI : праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. - Львів, 1998. – С. 626–638 ; Batykhan O. Mystetstvo Ukrainy : entsyklopediia. – Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana, 1995. – T. 1: A–V. – 400 s.; il. / O. Bakhytan // Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. – Tom ССXXXVI : pratsi Komisii obrazotvorchoho ta uzhytkovoho mystetstva. - Lviv, 1998. – S. 626–638.
8. Железняк М. Енциклопедія сучасної України: історія, сучасний стан та перспективи / М. Железняк // Україна дипломатична. – 2006. – Вип. 7. – С. 615–627 ; Zhelezniak M. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy: istoriia, suchasnyi stan ta perspektyvy / M. Zhelezniak // Ukraina dyplomatychna. – 2006. – Vyp. 7. – S. 615–627
9. Железняк М. Енциклопедія сучасної України / М. Железняк // Науковий інструментарій українознавця / кер. авт. колект. Л. К. Токар. - Київ, 2012. – С. 138–141 ; Zhelezniak M. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy / M. Zhelezniak // Naukovyi instrumentarii ukrainoznavtsia / ker. avt. kolekt. L. K. Tokar. - Kyiv, 2012. – S. 138–141
10. Тимофієнко В. І. Андреев Микола Андрійович / В. І. Тимофієнко // Енциклопедія сучасної України. – Київ, 2001. – Т. 1. – С. 478-479 ; Тимофієнко В. І. Антоновський Геннадій Михайлович / В. І. Тимофієнко // Енциклопедія сучасної України. – Київ, 2001. – Т. 1. – С. 586 ; Тимофієнко В. І. Артинов Михайло григорович / В.І. Тимофієнко // Енциклопедія сучасної України. – Київ: 2001. – Т. 1. – С. 680 ; Tymofiienko V. I. Andrieiev Mykola Andriiovych / V. I. Tymofiienko // Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. – Kyiv, 2001. – T. 1. – S. 478-479 ; Tymofiienko V. I. Antonovskiy

Hennadii Mykhailovych / V. I. Tymofiienko // *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. – Kyiv, 2001. – Т. 1. – С. 586; Tymofiienko V. I. Artynov Mykhailo hryhorovych / V.I. Tymofiienko // *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. – Kyiv: 2001. – Т. 1. – С. 680

11. Тимофієнко В. І. Архітектура і містобудівна культура / В. І. Тимофієнко // *Історія української культури*. В 5-ти т. – Київ : Наук. думка, 2005. - Т. 4, кн. 2. – С. 419–632 ; Tymofiienko V. I. Arkhitektura i mistobudivna kultura / V. I. Tymofiienko // *Istoriia ukrainskoi kultury*. V 5-ty t. – Kyiv : Nauk. dumka, 2005. - Т. 4, кн. 2. – С. 419–632

12. Скрипник Г. Історія українського мистецтва: нові наукові контексти та суспільні виклики [Електронний ресурс] / Г. Скрипник // *Історія українського мистецтва: нові наукові контексти та суспільні виклики* / Г. Скрипник // *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії* : зб. наук. пр. — Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2008. — Вип. 8. — С. 3-10. — Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16867/01-Skrypnik.pdf?sequence=1> ; Skrypnyk H. Istoriiia ukrainskoho mystetstva: novi naukovi konteksty ta suspilni vyklyky [Elektronnyi resurs] / H. Skrypnyk // *Istoriia ukrainskoho mystetstva: novi naukovi konteksty ta suspilni vyklyky* / H. Skrypnyk // *Ukrainske mystetstvoznnavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii* : zb. nauk. pr. — Kyiv : IMFE im. M.T. Rylskoho NAN Ukrainy, 2008. — Vyp. 8. — S. 3-10. — Rezhym dostupu : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16867/01-Skrypnik.pdf?sequence=1>

13. Дзюба І. Проблема культури в незалежній Україні / І. Дзюба // *Між культурою і політикою*. – Київ, 1998. – С. 57 ; Dziuba I. Problema kultury v nezalezhnii Ukraini / I. Dziuba // *Mizh kulturoiu i politykoiu*. – Kyiv, 1998. – С. 57.

14. Тимофієнко В. І. Архітектура / В. І. Тимофієнко // *Історія українського мистецтва у 5-ти т. / НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; гол. ред. Г. Скрипник*. – Київ, 2006. – Т. 4 : *Мистецтво XIX ст.* – С. 23–101 ; Tymofiienko V. I. Arkhitektura / V. I. Tymofiienko // *Istoriia ukrainskoho mystetstva : u 5-ty t. / NAN Ukrainy; IMFE im. M. T. Rylskoho; hol. red. H. Skrypnyk* – Kyiv, 2006. – Т. 4 : *Mystetstvo XIX st.* – С. 23–101

15. Тимофієнко В. І. Архітектура / В. І. Тимофієнко // *Історія українського мистецтва у 5-ти т. / НАН України; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського; гол. ред. Г. Скрипник*. – Київ, 2006. – Т. 4 : *Мистецтво XIX ст.* – С. 280–397 ; Tymofiienko V. I. Arkhitektura / V. I. Tymofiienko // *Istoriia ukrainskoho mystetstva u 5-ty t. / NAN Ukrainy. IMFE im. M.T. Rylskoho; hol. red. H. Skrypnyk*. – Kyiv, 2006. – Т. 4 : *Mystetstvo XIX st.* – С. 280–397.

16. Тимофієнко В. І. Словник термінів / В. І. Тимофієнко // *Історія українського мистецтва у 5-ти т. / гол. ред. Г. Скрипник*. – Київ, 2006. – Т. 4 : *Мистецтво XIX ст.* – С. 720–746 ; Tymofiienko V. I. Slovnyk terminiv / V. I. Tymofiienko // *Istoriia ukrainskoho mystetstva u 5-ty t. / hol. red. H. Skrypnyk* – Kyiv, 2006. – Т. 4 : *Mystetstvo XIX st.* – С. 720–746

17. Тимофієнко В. І. Словник термінів / В. І. Тимофієнко // *Історія українського мистецтва у 5-ти т. / гол. ред. Г. Скрипник*. – Київ, 2007. – Т. 5 : *Мистецтво XX ст.* – С. 978–1012 ; Tymofiienko V. I. Slovnyk terminiv / V. I. Tymofiienko // *Istoriia ukrainskoho mystetstva u 5-ty t. / hol. red. H. Skrypnyk*. – Kyiv, 2007. – Т. 5 : *Mystetstvo XX st.* – С. 978–1012

18. Тимофієнко В. І. Ретроспекції та новації в архітектурі початку ХХ століття : загальні положення / В.І. Тимофієнко // *Нариси з історії образотворчого мистецтва ХХ століття у 2-х кн. / редкол. В. Д. Сидоренко та ін.* – Київ : Інтертехнологія, 2006. – Кн. 1. – С. 62–121 ; Tymofiienko V. I. Retrospektzii ta novatsii v arkhitekturi pochatku KhKh stolittia : zahalni polozhennia / V.I. Tymofiienko // *Narysy z istorii obrazotvorchoho mystetstva XX stolittia u 2-kh kn. / redkol. V. D. Sydorenko ta in.* – Kyiv : Intertekhnolohiia, 2006. – Кн. 1. – С. 62–121

19. Тимофієнко В. І. Відродження Одеси : Архітектура повоєнного десятиріччя / В. І. Тимофієнко. – Київ : Музична Україна, 2006. – 484 с. ; Tymofiienko V. I. Vidrozhennia Odesy : Arkhitektura povoiennoho desiatyrichchia / V. I. Tymofiienko. – Kyiv : Muzychna Ukraina, 2006. – 484 s.

20. Тимофієнко В. І. Архітектура / В. І. Тимофієнко // Історія українського мистецтва у 5 т. / гол. ред. Г. Скрипник. – Київ, 2006. – Т. 3 : Мистецтво XVI–XVIII ст. – С. 694-742 ; Tymofiienko V. I. Arkhitektura / V. I. Tymofiienko // Istoriiia ukrainskoho mystetstva u 5 t. / hol. red. H. Skrypnyk. – Kyiv, 2006. – Т. 3 : Mystetstvo XVI–XVIII st. – S. 694-742

21. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк та ін. ; ред. В. І. Тимофієнко; Українська академія архітектури. – Київ : Техніка, 2003, – 472 с. ; Istoriiia ukrainskoi arkhitektury / Yu. S. Asieiev, V. V. Vecherskyi, O. M. Hodovaniuk ta in. ; red. V. I. Tymofiienko; Ukrainska akademiia arkhitektury. – Kyiv : Tekhnika, 2003, – 472 s.

22. Тимофієнко В. І. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник багатотомного видання / В. І. Тимофієнко; Українська академія архітектури. – Київ: [б.в.], 1995 р. – 365 с. ; Tymofiienko V. I. Entsyklopediia arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy: tematychnyi slovnyk bahatotomnoho vydannia / V. I. Tymofiienko; Ukrainska akademiia arkhitektury. – Kyiv: [b.v.], 1995 r. – 365 s.

23. Тимофієнко В. І. Зодчі України кінця 18 – початку 20 століть : біографічний довідник / В. І. Тимофієнко. – Київ : НДІТІАМ, 1999. – 477 с. ; Tymofiienko V. I. Zodchi Ukrainy kintsia 18 – rochatku 20 stolit : biohrhafichnyi dovidnyk / V. I. Tymofiienko. – Kyiv : NDITIAM, 1999. – 477 s.

Стаття надійшла до редакції: 14.05.2016 р.

E. Pelevin

V.I. TYMOFIYENKO AND HIS ROLE IN THE PREPARATION OF THE COLLECTIVE ENCYCLOPEDIA PROJECTS IN THE FIELD OF CULTURE, ART AND ARCHITECTURE

The role of academician V. I. Timofiyenko in the preparation of encyclopedic projects in the field of culture, art and architecture of the period of independence is described. Showing the relevance and importance of encyclopedic movement for establishing intellectual independence of the Ukrainian nation and state. The creation of the universal and specific encyclopedic corpuses is the most important evidence of high intellectual and cultural potential of every nation.

National encyclopedic tradition reflecting society ability to self-presentation, capacity to take its rightful place in the global cultural interaction in today's crowded world information space. The work of encyclopedist must not only strictly applied narrowly theoretical value, but carries considerable ideological amount. This is especially evident in the times of systemic transformation. Systematization of the entire amount of knowledge about the world and society and conceptual understanding of place and role of Ukraine in world civilization has become the task of national encyclopedic movement. The fundamental academic encyclopedic projects in the field in Ukrainian culture, art and architecture have great importance for forming of national identity.

Gives thematic and structural characteristics of the collective encyclopedic projects, wich were created during period of independence: «Art of Ukraine» / «Mystetstvo Ukrainy» (1995 – 1999), «Modern Ukraine Encyclopedia» / «Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy» (2001 – 2014), «History of Ukrainian Architecture» / «Istoriiia ukrainskoi arkhitektury» (2003), «History of Ukrainian Culture» / «Istoriiia ukrainskoi kultury» (2005 - 2011), «History of Ukrainian Art» / «Istoriiia ukrainskoho mystetstva» (2006 - 2011). Shown their role in shaping the foundations of historical and cultural paradigm of independent Ukraine.

The personal contribution of Academician V.I. Tymofiyenko as systematizer of Ukrainian architectural and urban heritage in the realization of these fundamental works is analyzed. The contribution of V.I. Tymofiyenko in domestic encyclopedic movement since independence promotes to the Ukrainian self-consciousness by means of the determination decent place Ukrainian cultural, architectural and urban heritage in the global cultural space.

Keywords: *V.I. Tymofiyenko, encyclopedia, history of science; history of architecture and urban planning.*

УДК 314.745.23:339.743:94(430)

О.А. Подобєд

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА І ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПОВОЄННІЙ ЗАХІДНІЙ НІМЕЧЧИНІ

У статті з'ясовано прояви економічної кризи, що охопила Німеччину у 1945 – 1948 рр. Серед них – карткова система, чорний ринок, спекуляція, бартер, шахрайство та незаконна торгівля. Проаналізовано, яким чином вона вплинула на рівень та якість життя українських переміщених осіб.

Ключові слова: *українські переміщені особи, Західна Німеччина, економічна криза, чорний ринок, спекуляція, бартер, незаконна торгівля.*

Загальновідомо, що жодна війна не призводить до процвітання держави. Німеччина, що капітулювала на початку травня 1945 р., не стала винятком. Перші повоєнні роки характеризувалися економічною кризою. Як згодом розповідав про лихоліття цих років батько західнонімецького «економічного дива» Людвіг Ерхард: «Це був час, коли ми в Німеччині займалися обчисленнями, згідно з якими на душу населення припадало раз в п'ять років – по одній тарілці; раз в дванадцять років – по парі черевиків; раз в п'ятдесят років – по одному костюму. Ми вираховували, що тільки один з п'яти немовлят може бути загорнутий у пелюшки, і що тільки один з трьох німців міг сподіватися на те, що буде похований у власній труні» [8]. Актуальність роботи полягає у тому, що життя українських переміщених осіб за умов економічної кризи, що охопила Німеччину у повоєнні роки, не було об'єктом спеціального дослідження.

Проблема знайшла часткове висвітлення у працях українського закордонного (В. Маруняк) та сучасного російського (В. Агеносов) дослідників. Основу джерельної бази становлять матеріали періодики, спогади учасників подій, зокрема Р. Волчука, П. Гайди, І. Зельської, Г. Костюка, Д. Нитченка, А. Романюка, У. Самчука та ін., листування Г. Черинь.

Автор ставить за мету з'ясувати прояви економічної кризи, що охопила Західну Німеччину у повоєнний період, а також її вплив на життя українських переміщених осіб.

Повоєнний період – це був час, як влучно зазначив сучасник подій студент Анатолій Романюк, «галопуючої інфляції в Німеччині» [12, с. 161], що призвела до стрімкої девальвації німецької марки, гроші втрачали реальну вартість. Рівень і якість життя населення стрімко знижувалися. Запроваджена у Німеччині в останні роки Другої світової війни карткова система розподілу товарів загального споживання продовжила діяти і під час окупації держави американськими, англійськими та французькими військовими адміністраціями. Кожен, хто легально жив у Німеччині мав право на